

KANADAI KÖNYVEK MAGYAR NYELVEN

Kanada — európai szemmel nézve — nem rendelkezik nagy irodalmi hagyományokkal: a rendszeres irodalmi élet pusztán a XIX. század elején indult be. Igaz, korábban is születtek írások Kanadában és Kanadáról: ezek jórészt utazók, felfedezők naplói, beszámolóí voltak. Érdekes módon, a legkorábbi kanadai írások egyikének van magyar vonatkozása: Budai Parmenius István angol megbízásból indult az új földrész északi felének felfedezésére. Több hajó legénységével együtt 1583. augusztus 3-án érkeztek Újfundlandra és két nap múlva ünnepélyesen el is foglalták I. Erzsébet királynő nevében. 1583. augusztus 6-án Parmenius levelet írt Richard Hakluyt-hoz, megbízójához, aki azt 1600-ban kiadta (*Voyages Navigations*, III. kötet, 137—143. old.). A levélben a magyar utazó leírja Újfundlandot. Élőszóban már nem tudott megbízóinak beszámolni, mert az expedíció több tagjával együtt odaveszett.

Míg a XVII—XVIII. századból pusztán néhány elszórt irodalmi példát ismerünk (bár ezek jelentősége sem lebecsülhető, hiszen az első észak-amerikai regény is Kanadában jelent meg Frances Brooke tollából (*The History of Emily Montague* — Emily Montague története), a XIX. század elejétől egyre több könyv jelent meg Kanadában. Néhány évtizeddel később már az észak-amerikai kontinensen is ismertté válik kanadai író (Thomas Chandler Haliburton hatott Mark Twainre is), majd a század végétől kezdve Európában is felfigyelnek az Újvilág északi részének születő irodalmaira. (Kanada kétnyelvű ország. A két fő népességcsoport — angol és francia — saját kulturális és irodalmi gyökerekkel rendelkezik, így egyazon országon belül két, különböző irodalomról beszélhetünk.)

Magyar nyelven több mint hat évtizede jelennek meg kanadai könyvek. Elsőként Louis Hémon *Maria Chapdelaine. Történet a francia Kanadából* (*Maria Chapdelaine: récit du Canada français*) című regényét adták ki 1925-ben Csetényi Erzsi fordításában a Franklin Kiadónál. Hémon Franciaországban született, tanulmányait is ott végezte, újságíróként került Kanadába és többéves ottani tartózkodásának élményanyaga készítette regénye megírására. A *Maria Chapdelaine* először folytatásokban jelent meg 1914-ben egy francia folyóiratban (*Le Temps*), majd két évvel később könyvalakban is kiadták. A regény egy fiatal lány története: romantikamentesen mutatja be a francia kanadai kis falut és a vidéki életmódot, ami miatt számos kortárs támadta is. Hémon művét az 1920-as években kezdték fordítani más nyelvekre: 1921-ben jelent meg angolul, négy évvel később magyarul. Ugyanabban az évben adták ki Hémon *Batling Malone* című regényét is Török Tímea fordításában *Az ökölvívó* címen a Dante Kiadónál, majd ugyanez a könyv második kiadásban is megjelent 1929-ben. A *Maria Chapdelaine*-t Csetényi Erzsi fordításában 1957-ben is megjelentette az Európa Könyvkiadó.

Az első igazán népszerű és Európa mind több országában ismertté váló kanadai író Stephen Leacock. A montreáli egyetem közgazdászprofesszorának első szépiro-

dalmi műve 1910-ben jelent meg: *Literary Lapses* (Irodalmi botlások) címmel humoros történeteket, stílusparódiákat adott ki, 1911-ben pedig *Nonsense Novels* (Értelmetlen regények) című gyűjteményében az irodalmi abszurd hatását sűrű, rendkívül gyorsan népszerűvé váló, frappáns és nyelvezetében, stílusában rendkívül leleményes és igényes történeteket jelentetett meg. 1912-ben adták ki hasonlóan gunyoros történeteinek egybefüggő füzérét, a *Sunshine Sketches of a Little Town*-t (Napfényes vázlatok egy kisvárosról), amelyben az író tovább folytatta az észak-amerikai humoros irodalom hagyományait. Többi kötetével ellentétben, amelyekben általános emberi gyarlóságokat vett célba, ez a kötet a tipikus századeleji kanadai kisváros visszásságait pellengérezte ki. Az 1914-es *Arcadian Adventures with the Idle Rich* (Árkádiai kalandok a tétlen gazdagokkal) című regényének színhelye egy amerikai város — a humor itt már éles társadalombírálatba csap át. Az említetteken túl még közel harminc kötet elbeszélést, irodalmi tanulmányt ismerünk Leacock tollából, minthogy azonban a magyar fordítások szempontjából az első fél évtized alkotásai fontosak, az életmű további részének tárgyalásától eltekintünk.

Visszaemlékezésből tudjuk (Szerb Antalné, Karinthy Ferenc), hogy Leacock elbeszélései a huszas évektől kezdve Magyarországon is ismertek és rendkívül népszerűek voltak, csipős, elmés mondásait sokszor idézték. Az első Leacock-kötet nyelvünkön 1926-ban jelent meg *Humoreszkek* címen, Karinthy Frigyes fordításában az Athenaeumnál, majd négy évvel később újabb kiadást ért meg a kötet A Karinthy által lefordított tíz elbeszélés képezi azóta is minden Leacock elbeszélés-gyűjtemény alapját hazánkban: Gertrúd, a nevelőnő (Gertrude the Governess), Hínárba áztatva (Soaked in Seaweed), Genti Guido, a csapfűrő (Guido the Gimlet of Ghent), Karolina karácsonya (Caroline's Christmas), A munka hőse (A Hero in Homespun), Q, a pszichofizikai pfenomén ("Q" A Psychic Pstory of the Psupernatural), Egy magányos nagy lélek fejlődése — Rosszcsirkeff Mária emlékiratai (Sorrows of a Super Soul), A rejtély titka (Maddened by Mystery), A betonember (The Man in Asbestos), Az élet kapuja (The Unknown). A *Humoreszkek*et 1955-ben megjelentette a Szépirodalmi Könyvkiadó is, majd részét képezte ez a gyűjtemény *A rejtély titka* című válogatásnak (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1969), amelyben Karinthy Frigyes mellett Aczél János és Szinnai Tivadar is fordított, az utószót Aczél János írta. Még bővebben válogattak Leacock műveiből az Európa Könyvkiadó gondozásában 1985-ben megjelent *Rosszcsirkeff Mária és társai* című kötetbe (szerkesztette Török András, a már említetteken kívül Révbíró Tamás és Török András készítette a fordításokat).

Az első Leacock-kötet, Karinthy Frigyes fordítása, tíz elbeszélést tartalmaz, amelyekben a szerző a nonszensz és abszurd elemeket vegyíti a paródiával. A stílus különösen közel áll Karinthyéhoz, ebből adódhat az, hogy az eredeti mondandó megőrzése és a szöveghűség mellett igazi Karinthy történeteket olvashatunk. A későbbi fordítók folytatták ezt a hagyományt, így a gyűjteményes kötetek mindvégig rendkívül pergő és mulatságos olvasmányt kínálnak.

Míg a fentiekben említett kötetek Leacock különböző elbeszéléseit gyűjtik egybe, *A Mauzóleum Klub* (Arcadian Adventures with the Idle Rich), Szerb Antal fordítása az egyetlen Leacock kötet magyarul, amely egy eredeti egész kötetet mutat be nyelvünkön. *A Mauzóleum Klub* először 1943-ban jelent meg a Pharos kiadásában. Szerb Antal nemcsak lefordította, de némileg át is dolgozta Leacock 1914-ben megjelent könyvét, a fordítás nagyszerűen érzékelteti a könyv hangulatát, megfricskázza a sznobság különböző megjelenési formáit.

1955-ben a Magvető Könyvkiadó is megjelentette *A Mauzóleum Klubot* Hegedűs Géza előszavával, amelyben — a kor elvárásainak eleget téve — a magyar kritikus elmarasztalta Leacockot, mivel „nem volt marxista, távol állt a szocializmustól”, bár

azt meghagyta neki, hogy „szemlélete és valóságismerete a becsületes, művelt polgáré, aki felismerte, hogy a polgári fejlődés rossz útra tévedt. ... A társadalom egészének alapvető összefüggéseiről nem sokat tud ...”¹ Ez utóbbi megállapításhoz csak annyit, hogy Leacock — mint már említettük — nem pusztán szépíró volt, hanem az észak-amerikai viszonylatban igen tekintélyes montreáli McGill Egyetem közgazdasági és politikatudományi tanszékének vezető professzora is. Az előző különös ellentmondása, hogy noha Hegedűs Géza megemlíti, hogy Leacock „Hét-éves korában került kivándorló szüleivel Kanadába” és később a Torontói Egyetemen tanult bölcsészetet, mindvégig *amerikai íróként* emlegeti Leacockot: „A huszadik század amerikai irodalmának egyik legmulatságosabb írásművét tartja kezében az olvasó.”² „Ezért az élesszemű leleplező erőért tartozik Leacock a mi századunk legjelentősebb kritikai realistái közé. Stephen Leacockról már sokan elmondták, hogy Mark Twain után ő a legnagyobb amerikai humorista.”³

A *Mauzóleum Klub* 1955-ös kiadásában a mű eredeti címeként „The Mauzóleum Club” szerepel. Ez tévedés, minthogy Leacock ilyen címmel nem adott ki kötetet. Szerb Antal fordítása szövegében megegyezik Leacock *Arcadian Adventures with the Idle Rich* című könyvével, amelyben valóban van szó egy „Mauzóleum Klub”-ról.

A kiadások évszámait áttekintve láthatjuk, hogy Leacock hat évtizede szinte folyamatosan jelen van könyvkiadásunkban (a legutóbbi kiadás hátsó borítóján már mint kanadai humorista) és ezt a jelenlétet bizonyítja a közelmúlt egyik színházi eseménye is, amely a magyar színházi életben meglepően nagy visszhangot váltott ki. Malgot István rendezőt, elmondása szerint, Karinthy fordításai ösztönözték arra, hogy Leacock elbeszélésből készítsen színpadi verziót. Az úgynevezett „mozgásszínház” (amely egy ideig a kecskeméti Katona József Színház tagozataként is működött) 1984-ben vitte színre magyar és angol nyelven az „*Egy magányos nagy lélek fejlődése, avagy Rosszcsirkeff Mária emlékiratai, avagy szerelmi románc a cári időkből*” című darabot (az alapját képező Leacock elbeszélés a *Sorrows of a Super Soul*). Az előadás a századelő némafilmjeinek atmoszféráját idézte; Koltai Judit a főszerepben pantomimszerű alakításával hitelesen érzékeltette a kor finomkodó leány-alakját. Az előadást, amely sikeresen szerepelt hazai és külföldi színházi fesztiválokon egyaránt, igen kedvező kritikai visszhang kísérte. „Története nem mondható el, a fontos az, ahogyan előadják. A látvány, a gondolat, a ritmus, a zene lenyűgöz.”⁴ „Terjedelmes szövegét a címszerep (egyik) alakítója, Koltai Judit mondja-énekli-csicsergi végig, hangjának legalább olyan igényesen megkoreografált játékával, mint ahogy ő meg a játék többi résztvevője: Balázs Mária, Goda Gábor, Juhász Anikó, Ábrahám Erzsébet — mozog.”⁵ A legkimerítőbb elemzés Nánai István tollából olvasható: nemcsak az előadásra tért ki, hanem bevezetőként írt az alapműről is: „A *Rosszcsirkeff Mária* már eredetileg is paródia, Leacock a XIX. századi nagy orosz regényirodalom jellegzetességeit eltúlozva, már-már abszurd jellegű paródiát írt. Ezt Karinthy Frigyes úgy fordította le, hogy a paródia paródiáját is érzékeltette. Ezt a többszörös áttételekkel rendelkező irodalmi paródiát fogalmazta színpadra Malgot István ... A figurák fehérre festett arccal, szögletes, túlzó mozdulatokkal játszanak, mozgásuk a némafilmes idők érzelmeit, indulatokat túlzó színészeiét idézi ... ez a mozgásrendszer önmagában is parodisztikus.

¹ Hegedűs Géza: Bevezető szavak a könyvről, írójáról és fordítójáról. — in: Stephen Leacock: A Mauzóleum Klub. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1955. 4.

² Uo. 3.

³ Uo. 4.

⁴ Galkó Balázs: Rosszcsirkeff Mária. Pesti Műsor, XXXIII. 20. 1984. május 16—23.

⁵ Varjas Endre: Rosszcsirkeff, az ékkő. Élet és Irodalom, 1984. június 1.

A főszereplőt körülvevő figurák panoptikumiak, ruházatuk, mozgásuk, maszkjuk félelmetesen groteszk ... még egy parodisztikus réteg járul, a zenéé, amelyet Koltay Gergely főleg közismert orosz dalokból állított össze, s amelyet Bárdos Ágnes és Nagy Feró hallatlanul sokszíniúien ... ad elő. Igazi látványszínház ez az előadás, amelyben egy-egy mozdulat, egy-egy kép rendkívül sokat képes elárulni az emberről és az emberek közötti kapcsolatokról.”⁶

Leacock hazai népszerűségét és a kiadások számát más kanadai írók ugyan nem érték el, de jelentőségük nem elhanyagolható. Martha Ostenso norvég származású kanadai regényíró 1925-ben megjelent regényét, a *Wild Geese*-t, már 1928-ban olvashatta a hazai közönség is *Szállnak a vadludak* címmel G. Beke Margit fordításában a Révai kiadásában.

A regény a vadludak tavaszi és őszi vonulása között játszódik egy kis préri faluban, ahová új tanítónő érkezik és egy helybeli családhoz megy lakni. Az idő során kiderül a családtagok egymás iránti ridegségének oka (a feleségnek házassága előtt törvénytelen gyereke született). Ostenso realista képet fest a kisvárosi élet fojtottságáról, az onnan való elvagyódásról, amelyet a vadludak vonulása is szimbolizál. A regényhez írt előszóban Benedek Marcell elemzi annak rokonságát az európai naturalista parasztregegyekkel; a magyar irodalomból Tömörkény István, Móricz Zsigmond és Szabó Dezső műveit érezte közelinek. Az előszó kitért arra is, hogy az Ostenso-regény — minthogy a gyermekkori emlékek képezik legfőbb forrását — rokonságot mutat a „Heimatskunst” képviselőivel. Az író az azonban megőrizte skandináv mentalitását is: „Valamennyi óhazabeli honfitársa közül — Ibsenhez áll legközelebb. Szimbolista ... regényén szimbolista vezérmotívumok húzódnak végig, mint Ibsen drámáin.”⁷ Az általunk ezidáig ismert *első magyar kritikai értékelés* kanadai regényről igen pozitív: Benedek Marcell szerint Ostenso „Leírásaiban a legszükségesebbre szorítkozik, alakjai helyett nemigen szólal meg, őket magukat beszélteti, mindig jellemzően. Komponálni kitűnően tud. Manapság ritka regény.”⁸

Az idő múlásával szélesedett a fordítások skálája: míg a kanadai irodalom magyar fordításainak első másfél évtizedében az „alapművek” jelentek meg nyelvünkön (*Maria Chapdelaine*, Leacock írásai, *Szállnak a vadludak*), 1940-ben kiadták Grey Owl (Szürke Bagoly) *Sajo and her Beaver People* című ifjúsági regényét Baktay Ervin fordításában *A vadon fiai* címen (Singer—Wolfner). A hódsaládról szóló bájos történet a kanadai irodalomban oly jellemző állatregények közé tartozik: az európai állatmesékkel ellentétben e regények valóban az állatokról és az őket körülvevő természetről szólnak és a kanadai regényirodalom kezdeti korszakának sajátos műfaját képviselik. Grey Owl regénye azóta is több kiadást ért meg és kedvelt gyermekkönyvnek számít. Hasonló témát dolgoz fel Robert Franklin Leslie *A medvék — és én* (*The Bears and I*) című állattörténet-gyűjteménye is, amely Sárközy Elga fordításában jött ki a Gondolat Kiadónál 1979-ben és 1981-ben. A tizenöt fejezetben három kis medvebocs történetét kísérhetjük végig, amint egy aranyásóhoz csatlakozva élnek. A regény tipikusan kanadai környezetben játszódik: a vadon élet, a természet, az indiánok és az aranyásó közismert témák.

Összpéldányszám tekintetében vitathatatlanul Farley Mowat ismeretterjesztő könyvei viszik el a pálmát. Az Észak kopár természetének szépségét és keménységét, pusztulóban levő állatfajok megmentésének szükségességét mutatják be ezek a könyvek, amelyek többtízszáz példányban jelentek meg. *A jégsvatag népe* című könyve

⁶ Nánai István: Színházi műhelyek. Színház, 1984. 8. 34—35.

⁷ Benedek Marcell: Előszó — in: Martha Ostenso: *Szállnak a vadludak*. Révai, Bp., 1928. 10.

⁸ Uo. 14.

rekviem egy hajdan többezer főt számláló eszkimó csoportért, amelyhez ma már csupán 49 ember tartozik a fehérek által terjesztett betegségek és a természetes környezet tönkretétele miatt. „A szerző leírja, milyen fizikai szenvedéseket és lelki kínlódást okoznak a fehérek egy másik fajhoz tartozó népcsoportnak ... Mowat stílusa, nyelvének költőisége és szemléltető ereje aláfesti a történet mély tragédiáját” — olvashatjuk a borítón. Az igényes kiállítású könyvet az eszkimó művészetben domináló linóleummetszetek díszítik.

Hasonlóan nagy számban adták ki Louis Vaczek *A Hudson vándora (River and empty sea)* című ifjúsági regényét is Árkos Antal fordításában (Móra, 1968). A XVII. század végén játszódó regényhez írt előszóban a fordítást és átdolgozást végző Árkos Antal a következőket írta: „... belőle sokat megtudhatunk ennek az érdekes, hazai olvasóink előtt kevésbé ismert országnak történelméről, históriájának talán legizgalmasabb és legtanulságosabb korszakáról.”⁹

Pierre Berton dokumentumregénye, az *Aranyláz Alaszkában (Klondike. The life and death of the last great gold rush)* témája a hazai olvasó előtt sem ismeretlen. Az 1898-as, harmincezer embert érintő aranyláz feldolgozása személyes élmények és családi emlékek alapján kerül a regénybe. A hátsó borítón szereplő ismertetés szerint „A kanadai szerző, akinek apja egy volt a harmincezerből, epikusan hömpölygő művében festi meg az utolsó nagy aranyláz történetét. Jack London novelláinak világa ez ...”. A korabeli hangulat érzékeltetését egykorú fotók is szolgálják. A kalandos történet népszerű lehetett hazánkban is, hiszen az első kiadás húszezer kötete után másodszer már százezer példányt nyomtak belőle.

Tipikusan kanadai témával ismertetnek meg az eszkimókról szóló könyvek. Duncan Pryde *Most már eszkimó vagy! (Nunaga. Ten years of Eskimo life)* című ismeretterjesztő könyve az eszkimó életmódot mutatja be, míg James Houston 1970-ben írt *A fehér hajnal (The white dawn)* című regénye az eszkimó művészetbe és az északi jégmezők népének legendás történeteibe vezeti be az olvasót.

A magyar nyelven megjelent első — és mindezidáig egyetlen — kanadai dráma Michel Faure egyfelvonásosa. A szerző a montreáli tv munkatársa. A rövid komédiát Emődi Natália fordította, címe *Az ördög nyáron (Le diable en été)* és az *Ördögi portéka* című gyűjteményben jelent meg 1971-ben. A keserű komédiában a főszereplő idős, egyszerű farmer házaspár minden megtakarított pénzét átadja az ügynöknek egy kis házi atombombáért cserébe, amivel nemcsak a szomszédokat tudják megbosszulni, hanem az egész falut is rettegésben tarthatják. A bonyodalom — és a félelem korszaka — akkor kezdődik, amikor az ügynök a második bombát is meg akarja vetetni velük — különben a szomszédnak ajánlja azt fel.

A kanadai irodalom ismert, klasszikus műveit magyarra az 1920-as évektől a 40-es évek kezdetéig fordították és adták ki viszonylagos rendszerességgel. Több évtizednek kellett eltelnie, hogy újból szisztematikusan fordítsanak kanadai szépírókat. Az Európa Könyvkiadó Modern Könyvtár sorozata 1978 óta ismét rendszeresen jelentet meg e kevésbé ismert irodalomból. E folyamat első állomása az *Óda a Szent-Lőrinc folyóhoz* című versantológia. A kötet többféle adósságból is törleszt: azt megelőzően mindössze egy francia nyelvű regény jelent meg magyarul (*a Maria Chapdelaine*), az *Óda ...* pedig alcíme szerint „Quebec mai francia költészetét” mutatta be Eva Kushner szerkesztésében. A kötet indíttatásáról Köpeczi Béla a következőket írta az Előszóban: „Különös érdeklődés fogott el: Közel kerülhettem egy olyan közösséghez, amely viszonylag nem régen, a XVII. században alakult ki idegen

⁹ Árkos Antal: Előszó — In: Louis Vaczek: *A Hudson vándora*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1982. 7.

környezetben, s bár a XVIII. század közepe óta szinte teljesen elszigetelődött az anyaországtól, évszázadokon keresztül megőrizte nyelvét és kultúráját ... ez a közösség éppen most keresi nemzeti azonosságát és újítja meg kultúráját. Ennek az újító törekvésnek egyik, talán legjellemzőbb megnyilvánulása a költészet.”¹⁰

Eva Kushner, a kötet összeállítója, rövid életrajzokat közölt a benne szereplő költőkről, majd az Utószóban bemutatta a quebeci költészet fejlődését és jellemző vonásait. „... a quebeci költészetnek megvan a maga sajátosságai. Nyelve a francia, a francia azonban jövevénynyelv Quebecben, s ebben az észak-amerikai környezetben sajátos jellegre tett szert. ... A quebeci kultúrát körülöleli a kanadai és az egyesült államokbeli angol nyelvű kultúra, s körülzártságának egyre inkább tudatában is van; ehhez járul még, hogy egyre határozottabban különbözőnek érzi magát a franciaországi francia kultúrától, amely elsődleges forrása volt.”¹¹

Egy, hazánkban annyira kevésbé ismert költészet válogatásával szerencsés megoldás volt külföldi szerkesztőt felkérni, hiszen így valóban a legfontosabb quebeci költők reprezentatív versei kerültek bele az antológiába. A válogatás modern-centrikus volt, csak századunkból mutat be verseket és egyre többet a kortársak tollából. Helyet kaptak a legismertebb költők, például Gaston Miron, Fernand Oullette, de kiderült az is, hogy — mint Kanadában általában — rendkívül fontos a nőirodalom. Anne Hébert Európában is jólismert költőnő, a fiatalabbak közül Suzanne Paradis szerepel. Összesen huszonegy költőt és százöt verset mutatott be a gyűjtemény, amelynek címadó versét Gatien Laponte írta.

A kanadai angol nyelvű költők antológiája öt évvel később, 1983-ban jelent meg, ugyancsak az Európa Könyvkiadó Modern Könyvtár sorozatában. Az előző kötethez hasonlóan, ezt is kanadai irodalomtörténész, James Steele válogatta és az utószó is az ő munkája. A Beköszöntőt az angol kanadai versgyűjteményhez is Köpeczi Béla írta, aki utalt arra, hogy „a válogatás szempontjait hosszan vitattuk, hiszen minden ilyen összeállításnál tekintetbe kell venni a befogadás körülményeit is, amellelt, hogy természetesen az illető irodalomban kialakult értékrend a meghatározó. Az összehasonlítás a kanadai és a magyar irodalmi fejlődés között sok közös és még több különböző vonást tett világossá ...”¹². Megemlítette, hogy egyes költők megkérdőjelezik a sajátosan kanadai angol irodalom létét, de azt is, hogy a többség „a nemzeti azonosság kialakítása mellett foglal állást”¹³. A kanadai angol irodalom meghatározása igen bonyolult feladat (egyértelműen a kanadai irodalomtudomány sem rendelkezik még ilyen definícióval), a Beköszöntő a következőket említi meg: „Sokan ... a kanadai angol líra különlegességének a kozmopolitizmust tekintik, mégpedig abban az értelemben, hogy ez a líra magába szívja a legkülönbözőbb külső indításokat és egyben megpróbál eredeti lenni ... Meglepő széles körű filozófiai érdeklődése, amely az emberi lét nagy kérdései felé fordul, de gyakran úgy, hogy a természethez méri ezeket.”¹⁴ „A franciával szemben a kanadai angol költészetben a társadalmi problematika nagyobb hangsúlyt kap.”¹⁵

¹⁰ Köpeczi Béla: Québecről, népéről, kultúrájáról. — in: Óda a Szent-Lőrinc folyóhoz. Québec mai francia költészete. Válogatta, az utószót és az életrajzi jegyzeteket írta Eva Kushner. Európa Könyvkiadó, Modern Könyvtár, Bp., 1978. 7., 9.

¹¹ Eva Kushner: Utószó I. m. 287.

¹² Köpeczi Béla: Beköszöntő. — in: Gótika a vadonban. Kanadai angol nyelvű költők. Válogatta, az utószót s az életrajzi jegyzeteket írta James Steele. Európa Könyvkiadó, Modern Könyvtár. Bp., 1983. 5.

¹³ Uo. 7.

¹⁴ Uo. 7.

¹⁵ Uo. 8.

James Steele az önálló kanadai angol költészet első nagy „iskolájának” képviselőivel, Archibald Lampman-nel és F. R. Scott-tal indította a válogatást, így tehát az egész huszadik századi angol kanadai költésze-tről képet alkothatunk. Szép számmal szerepelnek azonban fiatal költők is (John Newlove, Margaret Atwood, Tom Wayman). Érdekes, milyen sok vers témája Kanada, vagy az ország egy-egy nevezetessége (F. R. Scott: Lőrinc-hegység; Lőrinc-völgy; Mont Royal; Earle Birney: Kanada: Láttelel; Al Purdy: A Sziklás-hegység lovai; Robin Mathews: Kanada: 1975, augusztus). A kötet címadó versét Al Purdy írta (Wilderness Gothic): ebben a természet és az építő ember témáját dolgozza fel.

Az, hogy ezt a kötetet magyar olvasóknak szánták, a válogatásból is kiderül. Két saját verssel szerepel benne Kenneth McRobbie, Nagy László és Juhász Ferenc avatott angol fordítója. Dorothy Livesay egyik versének is van magyar aktualitása: a magyar zeneszerző műve ihlette *Bartók és a muskátli* (Bartok and the Geranium) című versét. A virág a nyugalom jelképe, amely „Elfogad, növekszik, csak cicoma a gondja” — Bartók zenéje ezzel szemben a mozgalmasság, a mindenség képviselője. A kettő ellentétét a költő az angol nyelvben az egyes szám harmadik személyben meglevő hím- és nőnem használatával érzékelteti. Igen nehéz dolga van ilyenkor a fordítónak, Tótfalusi István azonban meglelte a megoldást: a virágra a személytelen ‘ez’-zel utal, míg Bartók zenéje élővé alakul, „ő” lesz.

Dorothy Livesay: Bartók és a muskátli

Ez zöld ernyőit emeli
Az ablak felé,
Hogy áradjon a napfény avagy
Az eső belé;
Bármi essék,
Nincs kommentárja rá,
Elfogad, növekszik,
Csak cicoma a gondja,
Ágbogait bontja;

Ő meg közben itt kavargó,
Szétrobban az úrben,
E kis szoba szűk neki,
Nem lehet határ
Neki az ég se már,
Egyre magasabbra tör
Galaxistól galaxisig,
Csillagokból csikar ki hangokat,
S zenéjét a holdtól cseni.

Ez a napvilág,
Ő a sötét,
Ez a visszafojtott égi sóhaj,
Ő viharzik, recseg
S pokol szikráit köpi szét.

Ám a szobában, e percben
A kettő együtt él, lehel:
Ez a derű esszenciája,
Ő tébolyult intenzitással
Tör látkörön túl,
Majd hull az ég magasából,
Elveszett Lucifer.

És ő már nincs is itt;
Ez meg ajkát üvegre hajtva
Fényben szépítkeznek.

(Tótfalusi István fordítása)

A kötet nemcsak az összeállítók révén tanúsítja az eredményes nemzetközi együttműködést, hanem a fordítók felkérésével is: hazai műfordítóink mellett (Tótfalusi István, Képes, Júlia, Oláh János, Mezey Katalin) Kanadában élő magyar költők tolmácsolják a verseket. Vitéz György fordította Al Purdy, Gwendolyn MacEwen és Mary Melfi verseit, Kemenes Géfin László pedig Margaret Atwoodot és a dalénekesként is ismert Leonard Cohent.

Margaret Atwood a kortárs kanadai irodalom egyik legismertebb alakja: *Túlélés (Survival)* című irodalomtörténete iskolát alapított, költeményeinek minden új kiadása figyelmet kelt. Az 1939-ben született szerző minden műfajban sajátosan ötvözi a kanadai tartalmat és az észak-amerikai kontinensen meghatározó erőként működő feminista irodalom jegyeit. A *Gótika a vadonban* kötetben több mint tíz versét olvashatjuk, 1984-ben pedig megjelent egyik legismertebb regénye, a *Surfacing, Fellélegzés* címmel. A cím fordítása kissé félrevezető, hiszen a szónak pozitív kicsengése van, amellyel az angol cím nem rendelkezik és a regény tartalma sem indokolja. Sokkal szerencsésebb megoldás az, amely a *Gótika ...* kötet jegyzetei között Atwood regényét *Lebegésnek* fordítja magyarrá.

Az egyes szám első személyben írt regény hősnője barátaival megy a városból az északi kis falu melletti szigetre, apja házához, mivel róla hetek óta nincs hír: valószínűleg eltűnt botanikus gyűjtőkörútja során. A szülőházhöz való utazás a múltba való visszautat is jelenti: megelevenednek az emlékek, amikor még együtt volt a család, a találkozások a vidék többségét adó francia kanadai szomszédokkal. Az eset tragikussága ellenére kiváló alkalom ez az identitás- és múltkereséshez. Az érintetlen természet jelenléte, a múlt emlékei a modern ipari-technikai civilizáció termékeivel szembeülnek: a négy fős kis csapat minden „tipikus” jelenségről filmfelvételt akar készíteni; dobozos sört isznak és ebédre konzervet bontanak. A főhős képtelen elviselni mindent: szó nélkül eltűnik és a vadonban tölt néhány napot, ruhátlanul, bogyókon él, avarba vájt mélyedésben alszik. Barátai reménytelenül keresik, csak napok múltán kerül elő: immár újjászületve, megszabadulva a múlt nyomasztó emlékeitől. Az is kiderül számára, hogy a természetbe való visszamenekülés nem oldja meg minden problémáját — társaival együtt visszatér a nagyvárosba, folytatja munkáját: illusztrációkat rajzol könyvekhez. A rendkívüli kaland után így gondolkodik: „nem sietek, nem menekülök, csak óvatos vagyok”¹⁶. A városba való visszatérés számára „a rabság valamilyen formája — újfajta szabadság”¹⁷.

¹⁶ Margaret Atwood: *Fellélegzés*. Európa Könyvkiadó, Modern Könyvtár, Bp., 1984. 222.

¹⁷ Uo. 223.

A regényt L. Pataricza Eszter ültette át magyarra, az utószót Takács Ferenc írta. Ebben először is azt állapítja meg, hogy „Némi, bár nem feltétlenül pontatlan túlzással fogalmazva: Margaret Atwood a mai kanadai irodalom büszkesége, a kanadai irodalom Kanadán kívüli közönsége szemében pedig egyszemélyes foglalatja mindannak, amit a modern kanadai irodalom jelenthet a világ számára.”¹⁸ Takács Ferenc ismerteti és értékeli Atwood eddigi életművének legfőbb sajátosságait, írói módszerét „kisrealizmusnak” nevezi, amellyel iskolát teremtett a hatvanas évek végén és a hetvenes évek előrehaladtával: „ismét hagyományosabb, hétköznapiasabb, ‚kisrealista’ és pszichologizáló regényt írnak, összhangban élményvilágukkal”¹⁹. A nőiségnek különös jelentősége van ebben az irodalomban: „a nő élete, sorsa és helyzete Margaret Atwood számára elsősorban regényírói metafora, a kanadaiság; eliotti értelembe vett ‚tárgyi megfélelője’ a kanadai létélménynek és identitástudatnak (pontosabban: identitástudat-hiánynak vagy -zavarnak).”²⁰

Kevésbé nyerte meg az Atwood-regény Forgách Iván tetszését, aki a *Népszabadság*ban írt a Könyvszemle rovatban a *Fellélegzésről*: „Atwood lélektani regénye, filozófiai kérdésfelvetése izgalmas és vitára ingerlő ... az ő lázadásának ... az a célja, hogy megtalálva saját emberi énjét végleg leválassa magáról az ‚amerikanizmus’ értékrendszerét. Hiába azonban a belső vívódás, a természeti létbe való visszazuhanás megrázó élménye, a megtisztulás nem lehet valódi. A hősnő lázadása ugyanis a polgári individualizmus pozíciójából történik, s hiába a misztikus ‚amerikanizmus’-fogalom, Atwood lényegében kiáll a fogyasztói társadalom mellett.

A kanadai író nő érzi ennek a megoldásnak a kicsinyességét, s a belső megtisztulás után visszahozza hősnőjét a civilizációba ... Atwood írása egyoldalúvá válik, mert nem tud mit kezdeni a modern kultúra értékeivel, már-már ok-okozati összefüggést lát a fejlett technika és a lélek pusztulása között.”²¹

Attól függetlenül, hogy a szemleíró elutasítja Atwood gondolatvezetését, a kanadai irodalomra való magyar kritikusi reagálás szempontjából jelentősnek tekinthetjük az ismertetést, mint az első ilyen írást, amely hazánkban napilapban jelent meg. (Korábban is ismertetett kanadai írásokat viszont a *Nagyvilág*, 1985-ben az *Új Tükör* hasábjain is megjelent könyvismertetés kanadai szerző művéről. A leggazdagabb Leacock-válogatást, a *Rosszcsirkeff Mária és társai*-t Marton Gábor mutatta be. Röviden jellemezte Leacock témakincsét és stílusjegyeit, majd megállapította, hogy „Humora megszelídíthetetlen, minden bizonnyal ez maradandóságának egyik forrása is. Tisztán, életlátóan ír, hazug együttérzés és eltávolító-megfinomító mutatóványok nélkül. Haragos író. Szeretetreméltó író.”²²)

A modern francia kanadai regények közül elsőként Jacques Folch-Ribas *Aurora borealis* (Une aurore boréale) című műve jelent meg Kovács Ágnes fordításában 1985-ben. Pierre, a főhős, árván maradt erdei kunyhójában. Noha már tizenhat év körül van, írni-olvasni nem tud, Marie, a közeli faluban nyaraló (szintén árva) lány tanítja meg erre. Találkozásai a felfedezés alkalmai: Pierre a könyvekkel, a civilizációval ismerkedik, Marie pedig a természet rejtelméről értesül a fiútól. Pierre számára

¹⁸ Takács Ferenc: Utószó. I. m. 225.

¹⁹ Uo. 227.

²⁰ Uo. 229.

²¹ Forgách Iván: Könyvszemle. Fellélegzés. Népszabadság, 1985. február 5.

²² Marton Gábor: Rosszcsirkeff Mária és társai. Új Tükör, 1985. december 29.

azonban az új tudás, az olvasás nemcsak örömteli dolgokat rejteget. „Elovestam az újságcikket, amiket apám abban a borítékban őrzött, megtudtam a nevét, megtudtam, hogy ki volt ... gyilkos volt ... minden oda van írva ... tudok olvasni.”²³

A rövid regény története — noha számos olyan, valóban „tipikus kanadai témát” tartalmaz, mint a természetben élő ember, a civilizáció romboló, vagy legalábbis kiábrándító hatása — meglehetősen egyszerű és sablonos. Ennek a műnek a kiválasztása magyar fordításra érthetetlen, szerzőjét egyetlen jelentős kézikönyv (mint amilyen a *The Oxford Companion to Canadian Literature*, 1983; az *The Canadian Encyclopedia*, 1985) sem említi, még a francia kanadai regény címszó alatt sem. Ugyanakkor a kortárs francia kanadai regényirodalom az utóbbi évtizedek nagy meglepetése az észak-amerikai kontinensen. Legkiemelkedőbb képviselői Hubert Aquin, a költőként magyarul is olvasható Anne Hébert, a nemrég elhunyt Gabrielle Roy. Nemcsak a hagyományos regényformában alkottak ezek az írók jelentős műveket, hanem a kísérletező regény területén is (H. Aquin). Sokkal szerencsésebb lett volna tehát a modern francia kanadai regényirodalom egyik elismert és jelentős képviselőjétől választani olyan művet, amely magyar nyelven képviseli ezt az irodalmat.

Az angol kanadai irodalom vonatkozásában már megvan az „ellenpélda”: az 1980-ban megjelent *Joshua Then and Now*, Mordecai Richler regénye, 1986-ban jelent meg az Európa Könyvkiadónál Sárközy Elga fordításában *Légy bátor és erős* címmel. Richler regénye több vonatkozásban is tipikus észak-amerikai és kanadai jelenségeket vonultat fel. Az író maga Montréalban élő zsidó családból származik és vallásának hagyományait, tipikus képviselőit szerepelteti regényeiben — sajátosan keveredik ez a hagyományokra épülő világ a huszadik század végének nagyvárosi életével. Joshua Shapiro, a regény főhőse számos közös vonást mutat fel az íróval: Joshua is ír (noha tehetségében néha kételkedik), eltöltött pár évet Európában. A regény cselekménye három időpont köré csoportosul: a 30-as évek a gyermekkor emlékeit jelentik, az 50-es években érik felnőtté és nőszül meg a hős, a 70-es évek közepén már befutott tévésztár és író.

A regény hazai sorsát és fogadtatását tekintve igen jelentős adalék Antal Gábor könyvismertetése, amelyben elhelyezi Mordecai Richlert a kortárs kanadai irodalomban: „— a 81 esztendőös Hugh MacLennan mellett — ő a kanadai angol nyelvű irodalom legkiemelkedőbb alakja ... nemcsak vérbeli író, hanem vérbeli kanadai is.” A regényt elemezve megállapítja, hogy az „eddig talán a legnagyobb ‘áttörése’ az új kanadai szépprózának.”²⁴ A recenzió kitér arra is, hogy Jakabfi Anna utószava milyen információs értékekkel bír, továbbá elismeri Sárközy Elga fordításának érdemeit. A fordító ugyanis sikeresen találta meg magyarul azt a könnyed, pergő, humoros réttelgel színezett nyelvezetet, amely sajátosan használja fel a szleng elemeket és a zsidó szókincset.

A kanadai irodalmak magyar fordításait taglaló áttekintésünk nem teljes: pusztán a könyvalakban megjelent írásokra terjedt ki figyelmünk és nem foglalkoztunk a folyóiratokban — főként a *Nagyvilágban* — megjelent elbeszélésekkel. Ezek a munka második fázisát képezik, s így válik majd lehetővé ennek a nemrégén nagykorúvá vált két irodalomnak a hazai feltérképezése.

Az előzőekben áttekintett kanadai könyvek két fő csoportba sorolhatók: a *szépirodalom* területén a legfontosabb „alpművek” olvashatók magyarul (L. Hémon, Martha Ostenso, S. Leacock, M. Atwood, M. Richler és nem utolsósorban a két köl-

²³ Jacques Folch-Ribas: *Aurora borealis*. Európa Könyvkiadó, Modern Könyvtár, Bp. 1984. 136.

²⁴ Antal Gábor: *Légy bátor és erős*. Mordecai Richler regénye. Magyar Nemzet, 1986. december 1.

tészeti antológia, hiszen egy kevésbé ismert irodalom esetében különleges hangsúlyt kapnak az összefoglaló antológiák). E téren fontos lenne a modern angol és francia kanadai irodalom termékeinek további szisztematikus megismertetése, a francia kanadai irodalom esetében pedig az értőbb válogatás. Hiánypótló lenne továbbá egy olyan dráma válogatás is, amely *mindkét* kanadai irodalomból bemutatná a legjelesebb alkotásokat (George Ryga, Sharon Pollock, Michel Tremblay, Antonine Maillet drámáit, esetleg a ma már kötetben is hozzáférhető alternatív színházi produkciók közül valamelyiket).

Nem elhanyagolható azonban — éppen Kanada és a kanadai irodalmak kevésbé ismert volta okán — a *szórakoztató- és gyermekirodalom*, továbbá az *ismeretterjesztő írások* megjelenése sem. Véleményünk szerint e területen sokoldalú és reprezentatív anyag áll rendelkezésünkre magyarul. E könyvek ismerete hozzájárulhat a szépirodalmi művek jobb megértéséhez is, hiszen a kanadai irodalmak hangsúlyozottan kanadaiak akarnak lenni tartalmukban is (csak így különülhetnek el az amerikai és az angol, illetve a francia irodalomtól, hiszen a nyelv csaknem azonos), és ezt saját történelmi hagyományuk feldolgozásával, a sajátos kanadai táj bemutatásával érik el.

Az utóbbi évek könyvkiadása (nyolc éven belül hat szépirodalmi kötet) és a kanadai könyveket kísérő, mind értőbb kritikai fogadtatás arra enged következtetni, hogy Magyarországon is készek befogadni ezeket a formálódásukban igen izgalmas, új irodalmakat.

Katalin Kürtösi

KANADISCHE BÜCHER IN UNGARISCHER SPRACHE

Über die kanadische Literatur weiß man unbegründet wenig, obwohl diese neuen Literaturen mit alten europäischen Wurzeln schon seit den 20-er Jahren des 20. Jahrhunderts zugänglich sind. In den Jahren zwischen den beiden Weltkriegen wurden kanadische Werke auch von den bedeutendsten ungarischen Schriftstellern (Frigyes Karinthy, Antal Szerb) übersetzt, und paar Jahren nach der ersten Erscheinung konnte man die wichtigsten kanadischen Romane schon in Ungarn lesen (L. Hémon: Maria Chapdelaine, M. Ostenso: Szállnak a vadludak).

Während der Zeit zwischen 1955 und 1985 wurden zuerst die Übersetzungen aus der Vorkriegszeit herausgegeben (manchmal auch erweitert), dann sammelte man die wichtigsten Stücke der modernen französisch-, bzw. englisch-kanadischen Dichtung in eine Anthologie zusammen. Es wurde auch je ein Roman der zwei hervorragenden Vertreter der zeitgenössischen kanadischen Literatur (Margaret Atwood und Mordecai Richler) übersetzt. Stephen Leacock's Erzählung *Rosszcsirkeff Mária emlékiratai* (nach der Übersetzung von Frigyes Karinthy) wiederum ist in dem einheimischen theatralischen Leben ein neuer Varbenfleck.

Dem Aufsatz haben wir eine Angabesammlung, die die bibliographischen Angaben der ins Ungarische übersetzte kanadische Bücher in kronologischen Reihenfolge beinhaltet, hinzugefügt.

Függelék: Kanadai könyvek magyar nyelvű kiadásai 1925—1986

Szépirodalom

Ifjúsági és ismeretterjesztő irodalom

1925. Louis Hémon: Maria Chapdelaine. Történet a francia Kanadából. (Maria Chapdelaine, récit du Canada français). Ford. Csetényi Erzsi. Franklin, Bp.
Louis Hémon: Az ökölvívó. (Batling Malone). Ford. S. Török Tímea. Dante, Bp.
1926. Stephen Leacock: Humoreszkek. Ford. Karinthy Frigyes. Athenaeum, Bp.
1928. Martha Ostenso: Szállnak a vadludak. (Wild Geese). Ford. G. Beke Margit. Bevezető: Benedek Marcell. Révai, Bp.
1929. Louis Hémon: Az ökölvívó. (Batling Malone). Ford. S. Török Tímea. Dante, Bp.
1930. Stephen Leacock: Humoreszkek. Ford. Karinthy Frigyes. Athenaeum, Bp.
1933. Mazo de la Roche: Jalna lakói. (The white-oaks of Jalna). Ford.: Szinnai Tivadar. Athenaeum, Bp.
1934. Martha Ostenso: Előjáték a szerelemhez. Ford. Gaál Andor. Pantheon, Bp.
1938. Mazo de la Roche: Jalna lakói. (The white-oaks of Jalna). Ford. Szinnai Tivadar. Tolnai, Bp.
1940. Grey Owl: A vadon fiai. /The Adventures of Sajo and her beaver people/. Ford. Baktay Ervin. Singer-Wolfner Budapest.
William Byron Mowery: Kanadai őrzárak. (Singer in the wilderness). Ford. Tábori Pál. Bp.
1941. Ridgewell Cullum: Kanadai farkasok. (One who kills). Ford. Tábori Kornél. Nova, Bp.
William Byron Mowery: Kanadai ember vadász. (Forbidden Valley). Ford. Bodor György. Nova, Bp.
Harwood Steele: Kanada sarki tájain. (Policing the Arctic). Ford. Halász Gyula, Athenaeum, Bp.
1943. Stephen Leacock: A Mauzózeum Klub. (Arcadian Adventures with the Idle Rich). Ford. és átdolg. Szerb. Antal. Pharos, Bp.

1955. Stephen Leacock: Humoreszkek. Ford. Karinthy Frigyes. Szépirodalmi, Bp.
Stephen Leacock: A Mauzóleum Klub. (Arcadian Adventures with the Idle Rich). Ford. Szerb Antal. Bev. Hegedűs Géza. Magvető, Vidám Könyvek, Bp. (25 150 pld.)
Mazo de la Roche: Jalna lakói. (The whiteoaks of Jalna). Ford. Szinnai Tivadar. Bev. Ungvári Tamás. Magvető, Bp. 1—2. k.
1956. Sydney Gordon—Ted Allan: Egy sebész- orvos hősi élete. (The Scalpel, the sword. The story of Dr. Norman Bethune). Ford. Gábor Jozefa, előszó: Mao Ce-tung. Szikra, Bp. (2 kiadás, 6000 + 20 000 pld.)
1957. Louis Hémon: Maria Chapdelaine. Történet a francia Kanadából. (Maria Chapdelaine, récit du Canada français). Ford. Cse-tényi Erzs. Európa, Bp.
1965. Farley Mowat: A jégsivatag népe. (The Desperate People). Ford. Gábor Jozefa. Kossuth, Bp. (9300 pld.)
1968. Louis Vaczek: A Hudson vándora. (River and empty sea). Ford. és előszó: Árkos Antal. Móra, Bp. (82 300 pld.)
1969. Stephen Leacock: A rejtély titka. Ford. Aczél János, Karinthy Frigyes, Szinnai Tivadar. Utószó: Aczél János. Szépirodalmi, Budapest. (41 000 pld.)
1971. Michel Faure: Az ördög nyárom. Komédia egy felvonásban. (Le diable en été). Ford. Emődi Natália — in: Ördögi portéka. Négy egyfelvonásos. NPI, Bp. (1000 pld.)
1974. Pierre Berton: Aranyláz Alaszkában. Klondike. (Klondike. The life and death of the last great gold rush). Ford. Terényi István. Jegyz. Szuhay-Havas Ervin. Gondolat, Bp. (20 000 pld.)
1976. [Grey Owl] Szürke Bagoly: Két kicsi hód. (The Adventures of Sajo and her beaver people). Ford. Baktay Ervin, Ill. Szecskó Péter. 2. kiad. Móra, Bp. (83 000 pld.), 3. kiad. (110 000 pld.)
Farley Mowat: Ne féljünk a farkastól! (Never cry wolf). Ford. Sárközy Elga. Gondolat, Bp. (29 800 pld.)
Duncan Pryde: Most már eszkimó vagy! (Nunaga. Ten years of Eskimo life). Ford. Félix Pál. Gondolat, Bp. (36 000 pld.)
1978. Óda a Szent-Lőrinc folyóhoz. Quebec mai francia költészete. (Poemes). Válog., jegyz. utószó: Eva Kushner. Bevez. Köpeczi Béla. Európa, Bp. (3800 pld.)
1979. Robert Franklin Leslie: A medvék — és én. (The bears and I). Ford. Sárközy Elga. Gondolat, Bp.
1980. James Houston: A fehér hajnal. (The White dawn.) Ford. Dezsényi Katalin. Európa, Bp. (25 100 pld.)

1981. Robert Franklin Leslie: A medvék — és én. (The bears and I). Ford. Sárközy Elga. Gondolat, Bp. (35 000 pld.)
1982. Farley Mowat: Meg kell ölni a bálnát? (A whale for the killing). Ford. Sárközy Elga. Gondolat, Bp. (42 000 pld.)
Louis Vaczek: A Hudson vándora. (River and empty sea). Ford. és előszó: Árkos Antal. Móra, Bp. (83 000 pld.)
1983. Gótika a vadonban. Kanadai angol nyelvű költők. (Poems). Válogatta, az utószót s az életrajzi jegyzeteket írta James Steele. Beköszöntő: Köpeczi Béla. Európa, Bp. (5050 pld.)
1983. Pierre Berton: Aranyláz Alaszkában. (Klindike. The life and death of the last great gold rush). Ford. Terényi István. Kossuth, Bp. (100 000 pld.)
1984. Jacques Folch-Ribas: Aurora borealis. (Une aurore boreale). Ford. B. Kovács Ágnes, utószó Kolozsvári Papp László. Európa, Budapest. (7800 pld.)
Margaret Atwood: Fellélegzés. (Surfacing). Ford. L. Pataricza Eszter. Utószó: Takács Ferenc. Európa, Bp. (7300 pld.)
1984. Farley Mowat: A sarkvidék Ribonsonjai. (Lost in the Barrens). Ford. Kohler Katalin. Móra, Bp. (75 000 pld.)
1985. Stephen Leacock: Rosszcsirkeff Mária és társai. Válog.: Török András. Ford. Aczél János, Karinthy Frigyes, Révbíró Tamás, Szinnai Tivadar, Török András. Európa, Bp. (29 000 pld.)
1986. Mordecai Richler: Légy bátor és erős. (Joshua Then and Now). Utószó: Jakabfi Anna. Európa, Bp. (14 000 pld.)